

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04, 29-35-69

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

BS/355/13/86

OPINIE O WARUNKACH ŻYCIA
Analiza wyników pilotażu

Grudzień 1986

Przedmiotem opracowania są wybrane wyniki badania pilotażowego na temat warunków życia przeprowadzonego w sierpniu 1986 r. na 300-osobowej reprezentacji dorosłej ludności sześciu województw¹. Pominęto w nim rozważania metodyczne, które zwykle stanowią integralną część opisu takich badań. Chcąc nadać opracowaniu charakter informacji przydatnej w praktyce, analizą objęto jedynie wyniki uzyskane za pomocą sprawdzonych zabiegów badawczych. Należy jednak pamiętać, że z uwagi na liczebność próby przedstawione wyniki mają charakter orientacyjny, konieczne jest więc ich traktowanie z odpowiednią ostrożnością.

1. Ocena ogólnych warunków życia ludzi w Polsce

Analiza odpowiedzi respondentów na pytanie, którego celem było uzyskanie syntetycznego opisu obecnych warunków życia, wykazała, że najczęściej były to konkretne oceny wartościujące /65,2%/ W 31,6% spośród nich badani używali określeń "średnio", "przeciętnie", "nie najgorzej". Ocen pozytywnych /"dobrze", "raczej dobrze"/ było zaledwie 7,8%, negatywnych zaś /"bardzo źle", "bardzo ciężko"/ - 60,6%.

Odpowiedzi obok ocen wartościujących zawierały:

1/ wskazania na duże zróżnicowanie warunków życia społeczeństwa - podawano przykłady grup społecznych o bardzo wysokim i bardzo niskim poziomie życia /46,9%/;

2/ wskazania na poszczególne przyczyny i uwarunkowania /20,9%/; najczęściej wymieniano trudności rynkowe /12,3%/ , rzadziej sytuację mieszkaniową /brak mieszkań/, złą opiekę socjalną i niski poziom służby zdrowia, trudności rolnictwa /brak środków produkcji oraz siły roboczej/;

3/ ocenę szans na poprawę warunków życia na tle ogólnej sytuacji gospodarczej i społecznej w kraju /15,5%/;

4/ porównanie aktualnej sytuacji z przeszłością - warunki życia w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych /7,2%/;

¹ Były to województwa: częstochowskie, krakowskie, lubelskie, poznańskie, warszawskie i wrocławskie.

5/ porównanie z obecną sytuacją w krajach o niższym i wyższym poziomie życia /4,4%/.

Odpowiadając na kolejne pytanie, respondenci oceniali ogólne warunki życia ludzi w naszym kraju za pomocą jednego z podanych im określeń /bardzo dobre, dobre, niezbyt dobre, złe, bardzo złe/. Ponad połowa /56,4%/ badanych uznała je za niezbyt dobre. Odsetki ocen bardziej zdecydowanych - pozytywnych i negatywnych były zbliżone /18,6 i 16,5%/. W ocenach skrajnych przeważało niezadowolenie - bardzo złe warunki życia ludzi w Polsce - 3,1% wskazań, bardzo dobre - 1%. Jako uzasadnienie takiej oceny ogólnych warunków życia społeczeństwa polskiego ponad połowa /60,1%/ badanych wymieniła koszty utrzymania, wskazując na dysproporcje cen i płac, 49,1% stwierdziło, że na ich oceny miały wpływ warunki i możliwości zaspokajania potrzeb /szczególnie brak równowagi rynkowej i towarzyszące temu zjawiska: reglamentacja, kolejki, złe zaopatrzenie/. Ponadto w treści odpowiedzi na to pytanie można wyodrębnić wskazania na konkretne wyznaczniki sytuacji materialnej, takie jak dochody i stan posiadania /34,7% respondentów/, oraz warunki mieszkaniowe /22,9%/. Znalazły się tam również wskazania na uwarunkowania ogólne: kryzys polityczny /8,6%/, brak nadziei i perspektyw na przyszłość /3,1%/, patologia społeczna, w tym również agresja w stosunkach między ludźmi i zły stosunek do pracy /3,1%/, problemy ekologiczne /2,1%/.

Porównując wartościowanie ogólnych warunków życia w naszym kraju zawarte w odpowiedziach na pytanie zamknięte z informacjami na ten temat uzyskanymi w odpowiedziach na pytanie otwarte "Jak w kilku słowach mógł/a/by Pan/i/ określić ogólne warunki życia ludzi w Polsce?", dostrzega się wyraźne zaostwienie ocen w przypadku pytania skategoryzowanego /zamkniętego/. Z podanego wyżej rozkładu odpowiedzi na to pytanie - respondenci mieli do wyboru jedno z określeń na skali od "bardzo dobre" do "bardzo złe" - wynika, że jako złe i bardzo złe oceniło ogólne warunki życia ludzi 19,6% badanych. W odpowiedzi na cytowane pytanie otwarte odsetek ten wynosił 39,5. Można wysunąć tezę, że pytanie zamknięte w pewnym stopniu wycisza u badanych emocje i powoduje ucieczkę w enigmatyczne określenia pośrednie typu "niezbyt do-

bre" lub "średnie, przeciętne". Z drugiej strony zmusza ono respondentów do myślenia o warunkach życia raczej w kategoriach własnego gospodarstwa domowego czy grupy odniesienia niż w kategoriach ogólnospołecznych. O ukonkretnieniu myślenia na temat warunków życia w odpowiedziach na pytanie skategoryzowane może świadczyć przytoczony zestaw elementów składowych - przesłanek wyborów dokonywanych przez respondentów spośród zaproponowanego zestawu ocen ogólnych warunków życia społeczeństwa. Naczelne miejsce zajmują w nim koszty utrzymania i relacje płacowo-cenowe. Zdaniem respondentów, "zarobki są podstawą utrzymania dla większości ludzi". To "co można zdobyć za zarobione pieniądze" oraz "fakt, że nie można wyżyć z pracy", najlepiej określa ogólny poziom życia.

Wspólną cechą myślenia o warunkach życia społeczeństwa w kategoriach ogólniejszych i bardziej konkretnych jest dostrzeżenie determinant polityczno-gospodarczych.

Kierunek zmian warunków życia w przyszłości jest postrzegany między innymi w zależności od rozwoju sytuacji politycznej i gospodarczej kraju, która w opinii większości badanych nie ulegnie poprawie w ciągu najbliższych dwóch lat. O tym, że w tej perspektywie czasowej nie polepszą się również ogólne warunki życia ludzi w Polsce, jest przekonanych 63,2% respondentów /w tym 26,8% spodziewa się ich pogorszenia, 3,4% zaś znacznego pogorszenia/. Pewnej poprawy warunków życia oczekuje 20,6% badanych, natomiast 14,8% nie potrafi przewidzieć, co może się stać. Warto odnotować, że stosunkowo najbardziej pesymistycznie nastawieni są urzędnicy oraz robotnicy wykwalifikowani, najmniej zaś rolnicy indywidualni.

2. Sytuacja materialna gospodarstw domowych

Deklarowany przez respondentów przeciętny miesięczny dochód w przeliczeniu na 1 osobę wynosił 11 894 zł. Zdecydowana większość badanych /68,5%/ była niezadowolona ze swoich dochodów, 24,2% wyraziło umiarkowane zadowolenie, zadowolonych było 6,9%, a bardzo zadowolonych 0,4%. Okazało się, że najbardziej zadowo-

lona ze swoich dochodów jest inteligencja /42,9%/, co wydaje się przeczyć dość powszechnej tezie o dużym poczuciu niezadowolenia tej grupy społecznej z własnej sytuacji materialnej. Odsetek niezadowolonych był natomiast wyższy od przeciętnego w grupie urzędników /76,3%/ i robotników niewykwalifikowanych /74,7%/. W tabeli 1 przedstawiono, jak w poszczególnych grupach społeczno-zawodowych kształtował się średni miesięczny dochód na 1 osobę w podziale na deklarowany i pożądaný. Jak widać, dochód deklarowany był niższy o 2452-4424 zł od dochodu pożądanego, to znaczy takiego, który zdaniem respondentów wystarczyłby na zaspokojenie bieżących potrzeb.

Tabela 1. Dochody deklarowane i pożądané w poszczególnych grupach społeczno-zawodowych

Grupy społeczno-zawodowe	Dochody przypadające miesięcznie na 1 osobę		Różnica
	deklarowane	pożądané	
Inteligencja	13 577	17 485	3908
Urzędnicy	12 484	16 687	4203
Robotnicy wykwalifikowani	12 074	14 526	2452
Robotnicy niewykwalifikowani	9 545	13 969	4424
Ogółem	11 894	15 476	3582

W gospodarstwach domowych respondentów wydawano na żywność średnio miesięcznie 23 814 zł, czyli 7938 zł na 1 osobę. Stanowi to około 67% miesięcznego budżetu².

Ocena własnej sytuacji materialnej przez respondentów jest rodzajem wskaźnika syntetycznego, ujmującego elementy obiektywne oraz trudno mierzalne elementy subiektywne, odgrywające znaczną rolę w kształtowaniu reakcji i zachowań ludzi. Z analizy wypowiedzi respondentów wynika, że dokonując jej oceny brali oni pod uwagę przede wszystkim: sytuację finansową mierzoną wysokością zarobków i dochodów rodziny oraz stanem zadłużenia i oszczędności /49% wskazań/, sytuację materialną w przeszłości oraz

² Wynik ten ma charakter jedynie orientacyjny, gdyż respondenci bardzo często nie umieli określić wielkości sumy przeznaczanej w ich gospodarstwie domowym na żywność, w związku z czym uzyskane dane nie były bardziej szczegółowo analizowane.

sytuację innych ludzi /21,3%/, oczekiwania i aspiracje dotyczące przyszłości /18,5%/, a także sytuację mieszkaniową i wyposażenie mieszkania /13,9%/. Ponadto 14,8% respondentów stwierdziło, że na ocenę miały wpływ również warunki gospodarcze i sytuacja ekonomiczna kraju /wysokie ceny, inflacja, duże koszty utrzymania, brak pewności jutra/.

Własną sytuację materialną respondenci oceniali na skali siedmiostopniowej następująco /dane w procentach/²:

1 sytuacja bardzo zła	5,5
2	7,2
3	31,3
4	42,2
5	11,7
6	2,1
7 sytuacja bardzo dobra	0,0

Rozkład ocen własnej sytuacji materialnej i zadowolenia z niej w poszczególnych grupach społeczno-zawodowych przedstawiono w tabeli 2.

Stosunkowo najlepiej oceniła własną sytuację materialną inteligencja, chociaż znaczny jest w tej grupie społecznej odsetek niezadowolonych. W takim samym stopniu, a nawet z przewagą ocen zdecydowanie negatywnych w porównaniu z inteligencją, byli niezadowoleni z własnej sytuacji materialnej urzędnicy i robotnicy niewykwalifikowani. Potwierdza to zasygnalizowana wyżej wątpliwość dotycząca trafności tezy o największym w grupie inteligencji poczuciu deprivacji w dziedzinie materialnych warunków życia. Najbardziej zadowoleni z własnej sytuacji materialnej okazali się rolnicy.

Ogólnie można stwierdzić, że pomimo silnego uzależnienia zadowolenia z własnej sytuacji materialnej od subiektywnej jej oceny występują tu ciągle dość duże rozbieżności. Często osoby dobrze oceniające własną sytuację nie są z niej zadowolone i odwrotnie.

² W aneksie przedstawiono zestawienie ocen sytuacji materialnej dokonywanych przez respondentów na skali siedmiostopniowej w badaniach CBOS z roku 1985 i 1986, zrealizowanych na próbie udziałowej dorosłej ludności Polski.

Tabela 2. Ocena własnej sytuacji materialnej i stopnia zadowolenia z niej w grupach społeczno-zawodowych

Grupy społeczno-zawodowe		w procentach						
		Ocena na skali siedmiostopniowej - 1 oznacza bardzo złą sytuację lub niezadowolenie, 7 - bardzo dobrą sytuację lub bardzo duże zadowolenie						
		1	2	3	4	5	6	7
Inteligencja	a	3,6	7,1	35,7	25,0	21,4	7,1	0,0
	b	10,7	32,1	17,9	17,9	7,1	14,3	0,0
Urzednicy	a	10,2	5,1	27,1	44,1	13,6	0,0	0,0
	b	25,4	20,3	30,5	15,3	8,5	0,0	0,0
Robotnicy wykwalifikowani	a	0,0	8,5	33,8	47,9	7,0	2,8	0,0
	b	9,9	14,1	36,6	28,2	8,5	2,8	0,0
Robotnicy niewykwalifikowani	a	12,2	17,1	31,7	26,8	12,2	0,0	0,0
	b	24,4	24,4	14,6	29,3	2,4	4,9	0,0
Rolnicy	a	5,5	7,2	31,3	42,3	11,7	2,1	0,0
	b	5,1	16,9	23,7	37,3	13,6	3,4	0,0
Ogółem	a	5,5	7,2	31,3	42,3	11,7	2,1	0,0
	b	5,1	19,6	26,5	26,5	9,3	4,1	0,0

a - własna sytuacja materialna; b - zadowolenie z własnej sytuacji materialnej.

Porównując obecną sytuację materialną własnego gospodarstwa ze stanem sprzed roku, respondenci w większości przypadków stwierdzili utrzymywanie się jej bez zmian /38,1%/ bądź pogorszenie /37,4%/, o poprawie mówiło 23% badanych. Najbardziej ustabilizowaną sytuację materialną miały gospodarstwa inteligentkie, spośród których 50% nie stwierdziło zmian w porównaniu ze stanem sprzed roku, oraz gospodarstwa urzędnicze /42,4%/, a następnie rolnicze /40,7%/.

Pogorszenie własnej sytuacji deklarowali najczęściej robotnicy niewykwalifikowani /48,7%/, poprawę zaś nieco częściej robotnicy wykwalifikowani i rolnicy /26,8 i 25,4%/. Wśród osób, które stwierdziły zmianę sytuacji materialnej swojego gospodarstwa domowego, prawie dwukrotnie więcej było takich, które odczuły jej pogorszenie /tab.3/.

Tabela 3. Zmiany sytuacji materialnej gospodarstw domowych
w poszczególnych grupach społeczno-zawodowych

w procentach

Grupy społeczno-zawodowe	Rodzaj zmiany sytuacji materialnej			
	znaczne pogorszenie	pogorszenie	poprawa	znaczna poprawa
Inteligencja	21,4	35,7	35,8	7,1
Urzędnicy	21,2	42,4	33,4	3,0
Robotnicy wykwalifikowani	8,5	51,1	38,3	2,1
Robotnicy niewykwalifikowani	21,4	50,0	25,0	3,6
Rolnicy	8,8	47,1	38,2	5,9
Ogółem	13,6	48,3	34,1	4,0

Z wypowiedzi respondentów na temat kształtowania się sytuacji materialnej własnej rodziny w ciągu najbliższego roku wynika, że 43,6% nie spodziewa się żadnych zmian, 27,2% oczekuje pogorszenia /w tym 3,8% znacznego/, 15,4% liczy na poprawę. Dość duża grupa ankietowanych /12,0%/ nie potrafi przewidzieć, jak ukształtuje się jej sytuacja za rok. Przyszłość swojego gospodarstwa jako trudną do określenia postrzegają przede wszystkim rolnicy /20,3%/ oraz robotnicy niewykwalifikowani /17,1%/ i - co jest dość zaskakujące - urzędnicy /10,2%/. Spośród osób oczekujących zmian własnej sytuacji materialnej większość jest nastawiona pesymistycznie /63,7% spodziewa się jej pogorszenia, w tym 8,9% znacznego/ i są to przede wszystkim robotnicy niewykwalifikowani /76,4%/. Największy optymizm przejawiają rolnicy /65,0%/ i inteligencja /43,7%/.

3. Stosunek do ludzi bogatych

Zważywszy na fakt, że sytuacja materialna ludzi jest w naszych warunkach jednym z najważniejszych potencjalnych źródeł konfliktów społecznych, interesujące wydaje się poznanie stosunku społeczeństwa polskiego do ludzi bogatych. Posłużyliśmy się

w tym celu pytaniem stosowanym przez międzynarodową agencję badania opinii publicznej Gallup. Respondenci otrzymują w nim polecenie wybrania spośród proponowanych określeń tego, które najlepiej wyraża ich stosunek do ludzi bogatych. Rozkład uzyskanych odpowiedzi przedstawiał się następująco:

<u>Określenia</u>	<u>Odsetki wskazań</u>
1. Podziwiam ich	7,7
2. Darzę ich uznaniem	13,4
3. Lubię ich	0,7
4. Są mi obojętni	55,5
5. Nie lubię ich	5,8
6. Zazdroszczę im	10,0
7. Denerwują mnie	6,9

Ogólnie więc prawie tyle samo osób zadeklarowało negatywny /22,7%/, co i pozytywny stosunek do ludzi bogatych, 55,5% natomiast - neutralny. Obojętny stosunek do ludzi bogatych deklarowali najczęściej reprezentanci inteligencji, pozytywny - rolników, a negatywny - robotników niewykwalifikowanych /tab.4/.

Tabela 4. Stosunek różnych grup społeczno-zawodowych do ludzi bogatych

Grupy społeczno-zawodowe	w procentach		
	Stosunek do ludzi bogatych		
	pozytywny	negatywny	neutralny
Inteligencja	17,4	13,0	69,6
Urzednicy	17,6	15,8	66,6
Robotnicy wykwalifikowani	16,2	26,4	57,4
Robotnicy niewykwalifikowani	25,0	33,4	41,7
Rolnicy	30,2	17,0	52,8
Ogółem	21,8	22,7	55,5

Respondenci z przedstawionej im listy cech /tab.5/ ludzi bogatych w Polsce wybierali 5 najbardziej - według nich - charakterystycznych. Najczęściej wskazywano kolejno na następujące cechy:

- 1/ prywatna inicjatywa,
- 2/ mający "układy" i znajomości,
- 3/ spryciarze, handlarze, żyjący cudzym kosztem, omijający prawo,
- 4/ pracujący za granicą,
- 5/ zajmujący wysokie stanowiska państwowe i partyjne, powiązani z władzą.

Najrzadziej natomiast wskazywano na uczciwość, wykształcenie, pracowitość. Wymieniony zestaw pięciu najczęściej wybieranych cech powtarza się z niewielkimi zmianami kolejności we wszystkich grupach społeczno-zawodowych. Jedynie w przypadku inteligencji i rolników zamiast cechy "zajmujący wysokie stanowiska państwowe i partyjne, powiązani z władzą" pojawiła się cecha "energiczni, z pomysłami i inicjatywą", zajmująca w ogólnej hierarchii dalsze miejsce.

Godny odnotowania jest fakt, że rolnicy o wiele częściej niż pozostałe grupy społeczne wskazywali na takie cechy, jak "wykształcenie", "pracowitość", "wysoki poziom fachowy", a więc na pozytywne cechy człowieka, które powinny przyczyniać się do zapewnienia mu dobrej pozycji materialnej. Zestaw cech częściej niż przeciętnie wybieranych przez rolników można nazwać idealistycznym modelem bogacenia się. Wyjątkowo często wybierali oni również cechę "właściciele dużych gospodarstw rolnych". Była to cecha specyficzna dla tej grupy społecznej. Można przypuszczać, że wybory dokonywane przez rolników są wynikiem obserwacji własnego środowiska, w którym cechy takie, jak pracowitość i fachowość w połączeniu z posiadaniem dużego gospodarstwa rzeczywiście prowadzą do osiągnięcia wysokiego statusu materialnego.

Inteligencja częściej niż pozostałe grupy społeczne wybierała cechy składające się na bardziej realistyczny model bogacenia się, oparty na aktywności jednostki. Można go określić mianem "self-made man". Były to cechy następujące: "energiczni, z pomysłami, z inicjatywą", "zaradni, zapobiegliwi", "pracujący za granicą", a także "posiadający układy i znajomości".

Tabela 5. Wybory cech charakterystycznych dla ludzi bogatych w Polsce dokonywane przez poszczególne grupy społeczno-zawodowe

w procentach

Cechy ludzi bogatych	Grupy społeczno-zawodowe				
	inteli- gencja	urzęd- nicy	robotni- cy wy- kwali- fikowa- ni	robotni- cy nie- wykwa- lifiko- wani	rol- nicy
Wykształceni, mądrzy	3,6	6,8	8,5	4,9	15,3
Uczciwi	0,0	3,4	0,0	2,4	3,4
Pracownicy	17,9	18,6	9,9	12,2	32,2
Mający popłatne za- wody	37,3	43,7	29,3	27,1	33,3
Dobrzy fachowcy	10,7	10,2	19,7	9,8	37,3
Energiczni, z pomys- łami, z inicjatywą	46,4	30,5	33,8	17,1	33,9
Zaradni, zapobiegli- wi	32,1	18,6	23,9	19,5	22,0
Mający "układy", zna- jomości	71,4	61,0	56,3	48,8	45,8
Zajmujący wysokie stanowiska państwo- we i partyjne, po- wiązani z władzą	33,7	49,2	54,9	43,9	37,3
Spryciarze, handlarze, żyjący cudzym kosztem, omijający prawo	42,9	67,8	50,7	58,5	39,0
Prywatna inicjatywa /właściciele małych zakładów produkcyj- nych, szklarni, sad- dów itp./	64,3	69,5	69,0	73,2	57,6
Właściciele dużych gospodarstw rolnych	21,4	32,5	28,2	19,5	42,4
Pracujący za gra- nicą	71,4	47,5	40,8	46,3	40,7
Często wyjeżdżają- cy za granicę	21,4	25,4	18,3	19,5	22,0
Mający rodziny za granicą	25,0	13,6	15,5	24,4	13,6

Pozostałe grupy społeczne wybierały częściej jedynie pojedyncze cechy. Daje to jednak również pewną informację o postrzeganiu przez nie struktury społecznej. I tak na przykład urzędnicy częściej niż przeciętnie wybierali cechę "spryciarze", handlarze, żyjący cudzym kosztem, omijający prawo", akcentowali więc nielegalne, nieuczciwe sposoby bogacenia się.

Robotnicy wykwalifikowani szczególnie często wybierali cechę "zajmujący wysokie stanowiska państwowe i partyjne, powiązani z władzą", co świadczy o ostrzejszym postrzeganiu przez nich dyktumii władza - społeczeństwo.

Robotnicy niewykwalifikowani natomiast wyraźnie najbardziej preferowali stereotypowy obraz człowieka bogatego w naszym kraju, sytuując na pierwszym miejscu właścicieli prywatnych zakładów produkcyjnych i usługowych.

Wybory cech charakteryzujących ludzi bogatych w naszym kraju przeanalizowano również w zależności od stosunku do nich deklarowanego przez respondentów. Okazało się, że osoby o pozytywnym stosunku do ludzi bogatych częściej wybierały takie cechy, jak pracowitość i fachowość zawodowa, nastawione zaś negatywnie - cechy świadczące o nieuczciwym sposobie bogacenia się: "spryciarze, handlarze, żyjący cudzym kosztem" oraz "posiadający układy i znajomości" /tab.6/. Można więc stwierdzić, że istnieje wyraźna zależność pomiędzy stosunkiem człowieka do ludzi bogatych i postrzeganiem przez niego sposobu dochodzenia do wysokiego poziomu materialnego w naszym kraju. Osoby nastawione pozytywnie do ludzi zamożnych uważają, że do bogactwa dochodzi się raczej dzięki swojej pracy i postawie życiowej, nastawione zaś negatywnie - że drogą nieuczciwie ucziwą.

Tabela 6. Wybory cech charakterystycznych dla ludzi bogatych w Polsce w zależności od stosunku do nich deklarowanego przez respondentów

w procentach

Cechy	Respondenci nastawieni do ludzi bogatych		
	pozytywnie	obojętnie	negatywnie
Wykształceni, mądrzy	17,5	7,6	1,7
Uczciwi	7,0	1,4	0,0
Pracowici	43,9	15,2	6,8
Mający popłatne zawody	35,1	35,2	27,1
Dobrzy fachowcy	36,8	19,3	5,1
Energiczni, z pomysłami, z inicjatywą	45,6	35,9	15,3
Zaradni, zapobiegliwi	31,6	18,6	22,0
Mający "układy", znajomości	33,3	61,4	57,6
Zajmujący wysokie stanowiska państwowe i partyjne, powiązani z władzą	36,8	46,9	57,6
Spryciarze, handlarze, żyjący cudzym kosztem omijający prawo	28,1	49,7	72,9
Prywatna inicjatywa	50,9	66,2	78,0
Właściciele dużych gospodarstw rolnych	35,1	30,3	33,9
Pracujący za granicą	38,6	49,0	52,5
Często wyjeżdżający za granicę	15,8	20,7	27,1
Mający rodziny za granicą	19,3	13,1	27,1

Reasumując przedstawione wyniki badania pilotażowego na temat warunków życia, można powiedzieć, że zapowiada ono uzyskanie bardzo interesujących informacji dotyczących nie tylko samych warunków życia, ale także zmian dokonujących się w poglądach podstawowych grup społecznych. Analiza zebranego materiału faktograficznego pozwala bowiem na wysunięcie tezy o upodob-

nianiu się sposobu myślenia robotników wykwalifikowanych i inteligencji o swojej sytuacji materialnej. Potwierdza również słusność odrębnego traktowania inteligencji i urzędników, z uwagi na wyraźne różnice występujące w ich ocenach i reakcjach, upodabniając tę grupę raczej do grupy robotników niewykwalifikowanych. Teza ta wymaga oczywiście sprawdzenia, jest jednak na tyle frapująca, że warto ją zasygnalizować. Weryfikacja tej tezy zostanie dokonana w badaniu zasadniczym planowanym na styczeń 1987 r.

ANEKS

W badaniach CBOS dla oceny sytuacji materialnej stosowano skalę graficzną i słowną. Pierwsza to zbiór punktów od 1 do 7, gdzie 1 oznacza sytuację materialną bardzo złą, 7 - bardzo dobrą. Druga to określenia jakościowo charakteryzujące sytuację materialną: bardzo zła, zła, raczej zła, średnia, przeciętna, raczej dobra, dobra, bardzo dobra. W zależności od skali respondent wybierał bądź to punkt, bądź określenie słowne.

Przy zastosowaniu omawianych technik uzyskuje się nieco odmienne rezultaty. W przypadku skali słownej odpowiedzi koncentrują się pośrodku, natomiast w przypadku graficznej są bardziej rozproszone.

Tabela 1. Zestawienie ocen sytuacji materialnej dokonywanych przez respondentów na siedmio-
stopniowej skali w badaniach zrealizowanych na próbach udziałowych dorosłej lud-
ności Polski w 1985 r.

Mie- siąc	Charakter próby /N/	Temat badania	Typ skali	Ocena sytuacji materialnej na skali						
				1 bardzo zła	2	3	4	5	6	7 bardzo dobra
I	miejska N=2447	Podwyżka cen	graficz- na	0,2	3,6	14,2	32,5	32,5	12,8	3,4
VI	ogólno- polska N=2320	Co o tym myślisz?	graficz- czna	3,1	11,0	38,0	37,1	8,5	1,5	0,3
IX	ogólno- polska N=1492	Aktualne problemy	graficz-	3,2	13,0	33,4	34,3	12,0	3,3	0,7
X	ogólno- polska N=2477	Rodzina i szkoła	słowna	0,4	8,9	13,1	54,0	16,6	4,7	0,8
XII	ogólno- polska N=1479	Aktualne problemy	graficz- czna	3,2	11,8	23,0	45,2	10,1	6,1	0,4

Uwaga: procenty w tab.1 i 2. nie sumują się do 100, ponieważ niektórzy respondenci nie dokonali
oceny swojej sytuacji materialnej.

Tabela 2. Zestawienie ocen sytuacji materialnej dokonywanych przez respondentów na siedmiostopniowej skali w badaniach zrealizowanych na próbach udziałowych dorosłej ludności Polski w 1986 r. w procentach

Mie- siąc	Charakter próby /N/	Temat badania	Typ skali	Ocena sytuacji materialnej na skali						
				1 bardzo zła	2	3	4	5	6	7 bardzo dobra
III	ogólnopolska N=1577	Polityka informacyjna	słowna	1,1	9,9	27,0	35,4	14,1	11,3	0,9
III	ogólnopolska N=1498	Aktualne wydarzenia	graficzna	2,9	10,9	26,6	42,9	10,2	6,0	0,5
IV	ogólnopolska N=1498	Opinie o wymiarze sprawiedliwości i pro- kuraturze	słowna	2,2	5,3	15,8	55,3	13,9	6,5	0,9
V	pracowników gospodarki uspołecz- nionej N=991	Problemy Polski	graficzna	1,8	8,5	21,4	46,3	14,3	6,7	0,6
VII	reprezen- tacja szczęściu województw N=300	Jak nam się żyje? /pilotaż/	graficzna	5,5	7,2	31,3	42,3	11,7	2,1	0,0
VII	ogólnopolska N=1498	Co o tym myślisz?	słowna	3,4	7,9	18,0	55,1	11,2	4,1	0,2
VII	pracowników gospodarki uspołecz- nionej N=998	Aktualne wydarzenia	graficzna	2,5	9,0	23,4	42,6	13,6	7,8	0,4
X	ogólnopolska N=1483	Co o tym myślisz?	graficzna	3,5	9,2	21,5	44,9	11,3	8,6	0,7
a/ z nadreprezentacją inteligencji.										